

Roger Fjellström

OM EN IDÉ OM SAMHÄLLSVETENSKAP

I.

I den kritiska diskussionen om positivistisk vetenskapsfilosofi har framför allt samhällsvetenskapens (i vid mening) problem stått i centrum. I den tidiga diskussionen var Max Webers *Verstehen*-begrepp centralt. Under det senaste decenniet har tanken på en *verstehende* samhällskunskap kombinerats med andra idéer. En sådan riktning, den senare frankfurtskolan med Jürgen Habermas som främste representant, har sökt förena *Verstehen* med en hegelinspirerad strömning inom marxismen, s.k. kritisk teori. En annan riktning har sökt anknytning till den sene Wittgensteins språkfilosofi. En av de viktigaste och kanske bäst artikulerade representanterna för denna riktning är Peter Winch, i boken *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy* (1958). Som en tredje källa till dennes idéer bör nämnas den idealistiske historiefilosofen R. G. Collingwoods arbeten. Det är Winch' idé om vad samhällsvetenskap egentligen är eller borde vara som jag här skall ge en tolkning av och diskutera.¹

För Winch är det fundamentala i filosofin metafysik och epistemologi, frågor som rör ”verklighetens natur och begriplighet” (18). För socialvetenskapens filosofi gäller det primärt *hur förståelse av samhället är möjlig* – en variant av Kants problem. Men det som förefaller vara ett problem är i själva verket *en härva* av problem som man först inte förstår hur de hör ihop. Winch skriver:

---

¹ Jag bygger huvudsakligen på nämnda arbete av Peter Winch, ur vilket alltså alla citat som följer har hämtats. Inom parentes anges på vilken sida citaten står att läsa.

Att fråga om verklighetens begriplighet innebär att fråga om relationen mellan tanke och verklighet. När man begrundar tankens natur leds man till att också begrunda språkets natur. Oskiljaktigt sammanbunden med frågan om verkligheten är begriplig är därför frågan om hur språket är förbundet med verkligheten, om vad det innebär att säga något. (11f)

Och:

För att svara på denna fråga (hur förståelse av sociala fenomen är möjlig, RF) är det nödvändigt att visa på den centrala roll som begreppet förståelse spelar i de aktiviteter som är karaktäristiska för ett mänskligt samhälle. På så sätt övergår en diskussion om vad förståelse av verkligheten består i till en diskussion om vilken betydelse en sådan förståelse kan ha i en människas liv, och detta återigen involverar begründande av ett mänskligt samhälles allmänna natur, en analys således av begreppet mänskligt samhälle. (22 f)

På något sätt mynnar epistemologin hos Winch ut i sociologin – ”epistemologi försöker klargöra vad begreppet livsstil betyder som sådant” (41) och ”sociologins centrala problem, att göra reda för naturen av sociala fenomen i allmänhet, hör självt till filosofin” (43).

Jag skall först presentera en tolkning av Winch. Därefter skall jag diskutera vad jag uppfattar som hans huvudpoänger. Det kan dock vara på sin plats med vissa reservationer inför min tolkning. Winch' text är mycket svår att begripa. Först efter stor möda kom jag fram till en tolkning som var i enlighet med det som jag uppfattar Winch vara ute efter: en konsistent uppfattning om samhällsvetenskap grundad på en idé om *språkets natur*, om *samhällets natur* och om *förhållandet mellan språk och handlingar eller sociala fenomen*. Det är säkert ofrånkomligt att man på flera punkter skulle kunna göra andra tolkningar.

Mycket grovt skulle huvudidén vara följande: Det som gör att vi kan förstå samhället är att sociala fenomen har en speciell *meningsfullhet*. Denna

meningsfullhet konstitueras av de sociala agenternas *begrepp*, som innehåller eller utgörs av *regler* som styr beteendet. Samhällsvetenskap måste då innebära tillägnande och analys av dessa begrepp eller regler. Den förståelse vi på detta sätt får är den enda som är adekvat när det gäller samhällsfenomen; den empiriska forskning som är adekvat när det gäller naturfenomen är inte nödvändig. Samhällsvetenskap skulle därför ge fundamentalt annan slags kunskap och kräva helt andra metoder.

II.

Den kanske avgörande punkten i Winch argumentation rör begreppet 'mening' – när han talar om att de sociala fenomenen är "meningsfulla" och att det är just detta som gör det möjligt att "förstå" dem. "Regler" är något centralt för de sociala fenomenens mening. Vad avser han med "mening" och "förstå"; vad är det fråga om för slags "regler"? Även vid en första, ytlig läsning förefaller orden skifta innebörd och det är nog främst detta som gör det svårt att få grepp om Winch idé. Vid en noggrann läsning förefaller skiftningen mer systematisk. Jag skall nu försöka "städa" hos Winch och göra några distinktioner som jag tror är nödvändiga och som döljs av att författaren låter vissa ord stå för olika begrepp.²

(1) *Ords mening*. För att kunna svara på frågan om samhällets begriplighet måste vi först ha svar på frågan om språkets natur och "vad det innebär att *säga* något", menar Winch. För detta ändamål tar han upp

---

² I sin uppsats "Meaning and Action" söker May Brodbeck skilja mellan olika meningar av "mening" och "förstå", med syfte att vederlägga bl.a. Winch' idé om samhällsvetenskap. Såvitt jag kan se lyckas hon knappast med det, eftersom hon aldrig slutför sin diskussion och använder sig av de distinktioner hon gjort mot Winch (hon tycks mer intresserad av att försvara den s.k. objektivistiska ståndpunkten), och eftersom hon inte söker analysera vad Winch menar med "mening" och "förstå". Hennes distinktioner bygger på en syn på språk och dess förhållande till handlande som Winch troligen inte delar, och därför kan denne hävda att hennes distinktioner och argument inte rör hans tes. Jag hoppas att man inte med samma rätt skall kunna säga detsamma om min analys.

Wittgensteins analys av språket i *Philosophical Investigations*, framför allt vad det innebär att "följa en regel". "Vad jag vill fråga här är vad som menas när jag säger att jag 'tänker på Mount Everest'? Hur är min tanke relaterad till det ting, nämligen Mount Everest, som jag tänker på?" (25). Svaret ligger i att orden har blivit *definierade* för mig, ty definitionen ger orden en bestämd mening, vilket gör att jag också kan referera till ett bestämt objekt. Att definiera ord innebär att skapa eller använda en *regel* som bestämmer att ett ord i en viss kontext skall stå för ett bestämt begrepp och referera till ett bestämt objekt eller en klass av objekt (se 27 f). Jag kan använda ett visst ord för att vid olika tillfällen referera till ett och samma föremål genom att applicera denna regel. I fortsättningen kommer jag att kalla den *definitionsregel*. Jag *följer* en definitionsregel när jag använder ett och samma ord i en och samma mening, i en och samma kontext, och för att referera till ett och samma föremål, ty "någon följer en regel om han alltid handlar på samma sätt vid samma slags tillfällen" (28).

Winch menar att vi använder begreppen när vi uppfattar eller urskiljer företeelser i världen: "[...] att se något är att identifiera relevanta karaktäristiska, vilket betyder att den seende måste ha ett begrepp om sådana karaktäristika; detta är möjligt endast om han förmår använda en symbol i enlighet med en regel som gör att den refererar till dessa karaktäristika" (85).

Men han menar också att vi använder begreppen på ett annat sätt. Åtminstone vad beträffar begrepp som "handlar om" sociala fenomen använder vi dem för att reglera handlandet. Exempel: har vi begreppet 'matematisk serie' kan vi också i princip skriva upp en matematisk serie på tavlan, har vi begreppet 'rösta' så kan vi också rösta i ett val – i princip, har vi begreppet 'bön' kan vi också i princip be en bön, etc. Handlingen att skriva en matematisk serie, rösta, be en bön osv. skulle vara ett "förkroppsligande" av motsvarande begrepp (se exempelvis 121, 128). Winch talar också om det som en *manifestation* av begreppen: "Det är omöjligt att tänka sig att människor skulle ha utfärdat order och lytt dem innan de kom att skapa begreppet 'order' och 'lydnad'. Ty deras utförande av sådana

handlingar är själva den huvudsakliga manifestationen av deras innehav av dessa begrepp” (125).

En tolkning som kanske inte är orimlig är denna: P skulle inte kunna utföra den handling som faller in under kategorin ”H” om P inte hade begreppet ’H’, ty begreppets definatoriska kännetecken specificerar handlingens egenskaper och dessa måste P känna för att kunna göra handlingen. Om P har begreppet ’H’, så kan han också i princip utföra H. Att acceptera vissa definitionsregler gör således inte bara att man kan *säga* vissa saker, utan också att man kan *göra* dem, tror jag att Winch skulle mena. Begreppet är s.a.s. ett *projekt* för handlingen och handlingen *förverkligar* detta projekt; i denna mening skulle socialt handlande kunna sägas förkroppsliga idéer. Det som skulle göra att begrepp kan utgöra ett projekt är, som jag tolkar Winch, att de innehåller eller utgörs av vissa *regler* för *hur* en handling skall utföras, hur institutioner skall fungera etc. Dessa regler kallar jag *tekniska regler*. Vet vi exempelvis vad ordet ”matematisk serie” betyder – känner vi dess definitionsregel – så har vi därmed de tekniska regler som sätter oss istånd att skriva en matematisk serie på tavlan.

Winch framhåller som en viktig sak i begreppet ’följa en regel’ att ”det sätter oss istånd att *värdera* det som görs” (32); vi kan bedöma vad som är det ”rätta” och ”felaktiga” sättet att göra något, vad som är ”misstag” och vad som inte är det. I samband med ovanstående är det rimligt att tolka det till att gälla en slags *hypotetisk värdering*: Om man vill göra en handling som faller in under kategorin ’H’, så bör man..., men inte..., i enlighet med de tekniska regler som specificeras i ’H’. Att begå ett misstag innebär då att bryta mot de tekniska reglerna.

Sammanfattningsvis: Ord får mening genom en definitionsregel som tillskriver ordet ett begreppsinnehåll (i en viss kontext) som specificerar karaktäristiska egenskaper hos det objekt ordet refererar till. När det gäller språk som ”handlar om” sociala fenomen har begreppskännetecknen karaktären av tekniska regler för det handlande som ordet refererar till. Förstår vi ordets mening

känner vi samtidigt de tekniska reglerna för handlandet, dvs. vi kan handla på ett visst sätt.

(2) *Handlingars mening*. Även om Wittgensteins begrepp följa en regel huvudsakligen var ägnat att klargöra språkets natur kan det användas om andra former av mänskligt handlande, menar Winch. ”De former av aktivitet som det gäller är, naturligt nog, de om vilka analoga kategorier är applicerbara, dvs. de om vilka vi kan säga att de har en *mening*, en *symbolisk* karaktär” (45). För att närmare förklara vad han menar med meningsfullt beteende börjar han med att redogöra för Webers uppfattning.

(i) Enligt Weber – som Winch citerar honom – är en meningsfull handling en som ”agenten eller agenterna förbinder med en subjektiv innebörd (Sinn)”; ”begreppet ’meningsfull handling’ är nära förbundet med begrepp som ’*motiv*’ och ’*skäl*’ och den ”mening” det rör sig om är något subjektivt intenderat” (45). Det är oklart om Winch skiljer mellan skäl och motiv. Han säger att skäl har med rättfärdigande (justification) av en handling att göra, och motiv har att göra med ”de ’standards’ som styr livet i det samhälle som man lever i” (83). Winch citerar Webers definition av ”motiv” som ”meningsfull konfiguration av omständigheter som förefaller agenten eller observatören vara en meningsfull ’grund’ för beteendet ifråga” (45). Själv säger Winch att ”ett påstående om en persons motiv [...] förstås bättre som angivande av agentens skäl för att handla; [...] han *rättfärdigar* sin intention” (81). Det sistnämnda skriver han i polemik mot Ryle, som vill uppfatta motiv som handlingsdispositioner.

”Skäl” verkar vara den fundamentala kategorin hos Winch. Som exempel på handlande utifrån skäl – meningsfullt handlande – nämner han en person som röstar och tänker: ”Jag skall rösta på Labour eftersom det är det bästa sättet att bevara arbetsfreden” (46). Skäl kan bäst uppfattas som en regel med vars hjälp man rättfärdigar en handling, tycks Winch mena. Det är oklart vad en sådan regel är mer exakt, men det tycks ändå inte vara fråga om en teknisk regel. Därför

kallar jag den regel som ger skälet för en handling för en *moralisk regel*. En meningsfull handling skulle då vara en handling som P gör därför att den är rätt. Och att *förstå* meningen i denna handling skulle vara att veta att P gör den utifrån en moralisk regel och att veta vilken denna regel är.

(ii) Ovannämnda innebörd av ”meningsfull handling”, som knyter an till Weber, är emellertid inte den viktiga för Winch. Så småningom övergår han till att tala om reglerna som ”uniformiteter” eller ”regelmässigheter” i beteendet, och att ”förklaringar av mänskligt beteende måste åberopa [...] vår kunskap om de institutioner och livsstilar som ger hans handlingar deras mening” (83). En institution kan uppfattas som en slags uniformitet, menar Winch, och ”En regelmässighet eller uniformitet är den konstanta upprepningen av samma slags beteende vid samma slags tillfälle” (83). Tidigare har han sagt att ”någon följer en regel om han alltid handlar på samma sätt vid samma slags tillfällen” (28). Jag kan inte se att det här skulle vara fråga om moraliska regler och att en meningsfull handling är en som görs utifrån en moralisk regel. Snarare skulle en meningsfull handling vara en som *utförs på ett bestämt sätt*, och på samma sätt under samma omständigheter – handlingar som följer vissa *tekniska regler*.

Något som skulle stödja en sådan tolkning är bl.a. det *villkor* för när det är rimligt att säga att någon *följer en regel* eller – annorlunda uttryckt – när ett beteende är meningsfullt. Villkoret är att någon annan i princip skall kunna *upptäcka vilken regel* ifrågavarande persons beteende följer.

Jag föreslår att man måste ta med i räkningen inte bara den persons handlande vars beteende gäller som kandidat för kategorin av regelföljande, utan även andra människors reaktioner på vad han gör. Mer specifikt uttryckt är det bara i en situation i vilken det är meningsfullt att anta att någon annan i princip skulle kunna upptäcka den regel jag följer som jag på ett begripligt sätt kan sägas överhuvud taget följa en regel. (30)

Det innebär bl.a. att andra personer skall kunna bedöma om jag begår misstag eller ej när jag handlar, dvs. värdera handlingen. Men värderingen är endast hypotetisk, som vi såg tidigare. Den gäller om en handling som är tänkt att höra till en bestämd kategori i enlighet med de gällande tekniska reglerna. En utanförstående person kanske kan upptäcka att mitt handlande följer vissa tekniska regler, man kan knappast upptäcka mitt *skäl* till handlandet. Personer som gör samma handling, följer *samma tekniska regler*, kan göra det utifrån helt *olika moraliska regler*. Tänk exempelvis på personer som alla röstar i ett val, men av helt olika skäl. Omvänt behöver meningsfullt handlande i betydelsen *handlande utifrån moraliska regler* inte vara *regelbundet återkommande* i en viss situation. Tänk exempelvis på personen som i ett val röstar på Labour för att han tror att det skall bevara arbetsfreden, i nästa val stannar hemma därför att partiet inte gjorde något i regeringsställning för att bevara arbetsfreden och i ännu nästa val röstar på det borgerliga partiet för att han tror att det bättre skall bevara arbetsfreden.

Villkoret för att ett beteende är meningsfullt i betydelsen styrt av tekniska regler var att andra måste kunna upptäcka vilka reglerna är. Det förutsätter att andra personer känner till reglerna och, tycks Winch mena, att reglerna har etablerats tillsammans med andra människor i en social kontext. Man skulle kunna uppfatta det så att reglerna måste höra till en bestämd livsstil eller institution, dvs. ingå i ett större sammanhang, ett system av företeelser som följer regler. Varje del i systemet skulle på något sätt bestämmas av helheten; ”förklaringar av mänskligt beteende måste åberopa [...] vår kunskap om de institutioner och livsstilar som ger hans handlingar deras mening” (83).

Sammanfattningsvis: I den viktigaste innebörden av ”mening” är handlingar och sociala fenomen meningsfulla därigenom att de följer bestämda tekniska regler som ingår i ett större system av regler, vilket konstituerar en institution eller en livsstil. I en annan innebörd av ”mening” är handlingar och sociala fenomen meningsfulla då de görs utifrån moraliska regler, som rättfärdigar dem.

(3) *Språk och handling*. Under (1) har jag behandlat Winch' syn på språkets karaktär, under (2) hans syn på samhällets eller det meningsfulla handlandets natur. Nu skall jag ta upp hans syn på förhållandet mellan språk eller begrepp och handlande, som innebär ett svar på frågan om kunskapens möjlighet och natur.

Min uppfattning om vad Winch menar är följande: Begrepp innehåller tekniska regler, och det är tekniska regler som konstituerar sociala fenomenens mening. Begrepp såväl som meningsfulla handlingar ingår i större system: begrepp i ett språk eller ett begreppssystem och handlingar i en livsstil eller en institution. Det råder en parallellitet mellan begreppssystem och en livsstil: de sägs vara "sammanflätade" och "två olika sidor av samma mynt" (123). Begreppssystemet är det primära; de sociala fenomenen är ett förkroppsligande eller en *manifestation* av begreppen. Det är det förhållande att sociala fenomen styrs av tekniska regler, dvs. är meningsfulla, som gör att vi kan förstå dem. Ty att *förstå* de sociala fenomenen innebär att gripa de regler som styr dem. Och eftersom de sociala fenomenen är uttryck för agenternas begrepp och de regler dessa innehåller kan vi endast finna reglerna i agenternas begrepp. Att förstå samhället blir då ytterst att lära sig de sociala agenternas definitionsregler, få tag i deras begreppssystem, dvs. förstå deras språk. All empirisk forskning är överflödigt för att nå denna förståelse. Samhällsvetenskapliga förklaringar, dvs. förståelse, är radikalt annorlunda än naturvetenskapliga kausalförklaringar. Och medan naturvetaren är en utanförstående observatör som samlar fakta är samhällsvetaren mer en deltagare som försöker förstå människornas begrepp om sin situation.³

---

³ R. Rudner hävdar i *Philosophy of Social Science* att Winch begår vad Rudner kallar "the reproductive fallacy", då han skulle mena att man för att förstå socialt handlande måste lära sig "reglerna". Ty detta skulle enligt Rudner innebära att man "har erfarenheter av att bete sig i överensstämmelse med dessa regler" (s. 70). Och därmed skulle Winch blanda ihop en beskrivning av saken med saken själv, men det är inte vetenskapens uppgift att "ge smaken på soppan". Jag tror inte att det är rimligt att uppfatta Winch

Denna tolkning av Winch' idé förklarar varför det epistemologiska problemet om hur förståelse av samhället är möjlig egentligen var liktydigt med de tre problemen om språkets natur, samhällets natur och språkets eller begreppens betydelse för handlandet. Den förklarar också mycket som verkar underligt i texten. Jag skall ge några exempel: När en observatör, O, förklarar en persons, N:s, handlande genom att ange vilken regel som styrde det, så är det nödvändigt och tillräckligt att agenten ifråga förstår (ev. accepterar) begreppen som ingår i förklaringen för att denna skall vara riktig. Känner man en persons begrepp kan man ofta förutsäga hans handlande i framtiden, säger Winch. "För att förstå naturen av det beslut (att handla, RF) som N står inför, måste O vara medveten om de regler som ger de kriterier vilka specificerar för N de relevanta dragen i hans situation (dvs. definitionsreglerna, RF). Om man känner den regel någon följer kan man, i ett stort antal fall, förutsäga vad han kommer att göra under givna omständigheter" (92). Så styr exempelvis begreppet 'krig' handlandet:

Det är en idé som ger kriterier på vad som är passande ifråga om beteendet hos de stridande samhällenas medlemmar. Eftersom mitt land befinner sig i krig är det vissa saker som jag får göra och andra saker som jag inte får göra. Mitt beteende styrs, skulle man kunna säga, av mitt begrepp om mig själv som medlem av ett krigförande land. (127 f)

En analys av den uniformitet som utgör en institution skulle vara detsamma som analys av begrepp; "Så att undersöka den regelmässighet som studeras i en viss undersökning innebär att undersöka den regel enligt vilken omdömen om identitet görs i undersökningen" (83 f). En religionssociolog, exempelvis, som vill förstå religiösa fenomen bör rikta in sig på begreppen i det religiösa språket och

---

på detta sätt och mena att han begår "the reproductive fallacy". Enligt min egen tolkning skulle Winch mena att samhällsvetenskapens uppgift snarare är att – för att använda samma bild – ge receptet till soppan, vilket vi kan finna i kockens begrepp om den. Och vi skulle kunna ha receptet utan att ha lagat soppan.

kriterierna på vad som exempelvis är en bön och vad som inte är det (se s. 87). Då blir också samhällsvetarens ”förståelse av sociala fenomen [...] mer lik ingenjörens förståelse av sina kollegors aktiviteter än den är lik ingenjörens förståelse av de mekaniska system som han studerar” (88). ”Det är som att använda sin kunskap i ett språk i avsikt att förstå en konversation snarare än att tillämpa sin kunskap om mekanikens lagar för att förstå hur en klocka fungerar” (135). När det gäller metodologi blir därför ”problemet inte alls empiriskt: det är *begreppsligt*. Det är inte en fråga om vad empirisk forskning kan visa vara fallet, utan om vad filosofisk analys visar om *vad som meningsfullt kan sägas*” (71 f).

III.

Winch vill presentera en idé om samhällsvetenskap. Men vad rör det sig egentligen om? Är det fråga om att visa vad som utmärker den samhällsvetenskap som faktiskt bedrivs eller har bedrivits? Knappast. Winch utgår inte från några samhällsvetenskaper i sin analys och han tycks mena att det mesta (?) inom aktuell samhällsvetenskap är dåligt eller oegentligt. Och hur skulle det kunna vara på annat sätt – enligt hans egna idéer – när samhällsvetarna inte har det korrekta begreppet om samhällsvetenskap som kan styra dem rätt?

Är det då fråga om ett vetenskapsideal som Winch vill få oss att omfatta? Nej, åtminstone inte primärt. Han tycks mena att det han gör är att analysera begreppet ’samhällsvetenskap’ för att få fram vad det egentligen står för. Kanske vi kan uppfatta Winch’ ”elucidation” av begreppet som en explikation. Men har någon verkligen ett begrepp som är sådant att Winch’ idé är en rimlig explikation? Jag tror knappast det. Och om det inte är så borde det vara ett allvarligt skäl mot hans idé utifrån hans egen syn, ty borde vi inte finna ”samhällsvetenskapens begrepp” hos dem bedriver samhällsvetenskap? Men oavsett det, är idén bra som ideal och alternativet till det förhärskande positivistiska vetenskapsidealet? Skulle vi överhuvudtaget kunna tänka oss en samhällsforskning utefter Winch’ riktlinjer? Jag skall ta upp några centrala punkter

och argumentera för att hans idé, så som jag tolkat den, inte är i sig ett rimligt alternativ.

Enligt Winch är alla sociala fenomen per definition meningsfulla, dvs. styrda av tekniska regler. Låt oss först anta att vi går med på det. Winch menar vidare att de sociala agenternas begrepp innehåller tekniska regler, och att det är dessa som uttrycks i handlandet. Låt oss diskutera dessa punkter.

(1) *Vilka* begrepp skulle det gälla om att de innehåller tekniska regler? Winch skulle väl inte mena att det gäller om begrepp som rör naturfenomen, utan endast sådana som rör samhället och handlandet. Men vilka av de begrepp som ingår i vårt språk om sociala fenomen innehåller regler? Att döma av Winch' exempel är det företrädesvis substantiv – exempelvis 'krig', 'matematisk serie' – och verb – exempelvis 'rösta'.

Det är fortfarande oklart vad "tekniska regler" betyder, men kanske finns det en del begrepp som i någon rimlig mening kan sägas innehålla tekniska regler. Exempelen är ofta begrepp som 'lyda order' och 'hälsa' som är direkt knutna till ett handlande så att kännedom om begreppen gör att man kan utföra handlingen. Jag har svårt att se att de skulle vara *typiska* för begrepp som rör samhällsfenomen. Kan vi verkligen säga att begreppet 'krig' innehåller tekniska regler? Det finns mängder av begrepp som inte innehåller några regler som gör att man kan utföra det begreppet är ett begrepp om! Kännedom om begrepp som 'bil' och 'köra' gör *inte* att jag ens i princip kan köra bli – även om jag med hjälp av begreppen kan avgöra att en person som kör bil inte rullar en cykel framför sig. Att förstå ord som "vetenskap" och "musikstycke" gör inte att jag i princip kan bedriva vetenskap eller skapa ett musikstycke. Och vad skulle begrepp som 'Sverige', 'klass', 'samvete', etc. innehålla för tekniska regler? Antingen får Winch tunna ut begreppet 'tekniska regler' så att alla begrepp med bestämda begreppskännetecken sägs utgöra tekniska regler. Men då blir det svårt att tänka sig att begreppen skulle styra de sociala fenomenen på det sätt han föreställer sig. Eller också får han rensa

bort sådana begrepp som inte innehåller tekniska regler från sin presumptiva samhällsvetenskap och det kan inte vara tilltalande utifrån hans anknytning till common sense.

Det vore inte heller *önskvärt* att våra begrepp innehöll de tekniska regler som styr deras objekt, varken för vardagliga eller vetenskapliga syften. Sådana begrepp skulle bli helt ohanterliga. De som vill kunna köra bil kan alltid gå i bilskola, de som vill skapa musik kan gå på musikskolor, etc. – inte kan vi stuva in dessa kunskaper i begreppen! Särskilt i vetenskapliga sammanhang är det viktigt att begreppen har en begränsad, väl avskild innebörd.

Winch kanske skulle säga att han inte tänkte sig att varje *enskilt* begrepp innehåller regler, utan att det är ett helt *system* av begrepp som ger dem. Att exempelvis ett begrepp som 'krig' skulle på något sätt *kontextuellt implicera* vissa regler, därför att begreppet 'krig' ingår i ett "språkspel" med begrepp som 'krigslag', 'mobilisering', 'fiende', 'försvar', etc. och dessa sammantagna innehåller regler. Tanken på en kontextuell implikation finns hos många i den efterwittgensteinska traditionen, och det är mycket oklart vad det rör sig om – det tycks inte vara en strikt logisk implikation. Hur som helst kan jag inte se hur tanken att reglerna skulle finnas i ett system av begrepp hjälper upp saken. Om de enskilda begreppen inte innehåller sådana regler, hur kan då flera tagna tillsammans göra det? De tekniska reglerna måste *formuleras* till bestämda instruktioner. Detta är möjligt endast inom ramen för ett bestämt begreppssystem, men ett och samma system av begrepp måste medge en mängd *olika* påståenden och instruktioner. Annars skulle vi vara helt fångna av systemet, i en statisk värld. Och då skulle det inte vara fråga om ett *mänskligt* språk, som just utmärks av rika formuleringsmöjligheter.

En rimlig poäng hos Winch skulle kunna vara att ett givet begreppssystem begränsar möjligheterna när det gäller att formulera tekniska regler och utforma handlingsalternativ. Hade man haft andra och fler begrepp skulle man också ha sett situationen på ett annat sätt och kunnat formulera

annorlunda och kanske fler handlingsmöjligheter. Begreppen strukturerar den värld människor handlar i. Det är en viktig tanke. Men var det inte mer än så Winch ville säga?

(2) De tekniska reglerna finns således oftast inte i begreppen, de måste formuleras särskilt. Kan det tänkas att det finns sociala fenomen som följer tekniska regler, men att vi inte formulerat dessa och att följaktligen de sociala fenomenen inte styrs av våra begrepp? Jag utgår ifrån att det inte skall vara omöjligt per definition.⁴ Eftersom Winch, som jag tolkar honom, skulle svara nej på frågan, måste det vara en ståndpunkt som bör underbyggas och kritiseras med empiriska argument. Vi måste följaktligen kunna tänka oss *möjligheten* av att sociala fenomen *inte* är manifestationer av begreppens regler. Det skulle då inte kunna vara något nödvändigt eller tillräckligt villkor för att en förklaring av en social institution skall vara adekvat att den förstås eller accepteras av de sociala agenterna.⁵ De skulle kunna vara okunniga eller ha ett falskt medvetande. Det betyder att vi skulle bli tvungna att undersöka separat de tekniska regler som de sociala fenomenen följer och de regler som agenterna formulerat och se om de överensstämmer. Som Winch själv antyder är sociala skeenden ofta resultat av flera motstridande intressen som söker omskapa verkligheten efter en bestämd

---

⁴ Om Winch *definierar* "socialt fenomen" el. "meningsfullt fenomen" som "fenomen som fungerar i enlighet med tekniska regler som finns i agenternas begrepp", då blir det logiskt omöjligt att säga att ett socialt fenomen styrs av regler som inte finns i agenternas begrepp. Men då skulle mycket litet av vad vanligen kallas "socialt fenomen" bli det. En sådan definition skulle vara persuasiv och orimlig. Det måste vara rimligare att låta frågan om sociala fenomen styrs av agenternas begrepp vara en empirisk fråga.

⁵ Om man menade att det var ett nödvändigt och tillräckligt villkor skulle problemet uppstå om vems begrepp eller regler vi skulle bygga på när det fanns flera agenter med olika begrepp och regler. I Winch' exempel med farisén som säger: "Gud, jag tackar dig för att jag inte är som alla andra", och publikanen som säger: "Gud, var barmhärtig mot mig arme syndare", gällde frågan om de gör samma sak, om de båda ber en bön. Om de har olika regler för vad som är en bön och fariséns är sådana att båda ber en bön, men publikanens sådana att endast han själv ber – vad gör vi då?

form och resultatet blir ofta något helt annat än vad någon av agenterna tänkt sig. Man kan också lätt ge exempel på sociala företeelser som skulle kunna sägas styras av regler, men som inte finns i agenternas begrepp och som de inte har formulerat, exempelvis språket, innan grammatikor och språkteorier hade utvecklats.

Om ovanstående är riktigt har Winch inte löst några fundamentala problem för samhällsvetenskaperna. Vi kan inte förlita oss på att finna förklaringen till – eller förståelsen av – sociala fenomen i agenternas begrepp eller formulerade regler. Därför har empirisk forskning bedrivits och denna behövs fortfarande för att vi skall få kunskap om samhället. Jag tror inte heller att det skulle bli någon väsentlig förändring av detta i ett kommunistiskt samhälle så att Winch' idé där skulle bli adekvat, eftersom samhället skulle vara helt "genomskinligt", som Jürgen Habermas och Jon Helleenes menar.⁶

(3) Diskussionen hittills har utgått ifrån antagandet att den sociala verkligheten skulle följa vissa tekniska regler. Det är mycket oklart vad detta skulle innebära, om det inte betyder att den följer ett slags instruktioner som människor formulerat. Betyder det mer än att den är relativt regelbunden? Är Winch' idé en rekommendation till samhällsvetare att teoretiskt strukturera sitt objekt som *spel* som följer vissa regler, med schackspel som mönster? Skulle han mena att samhällslivet i själva verket fungerar som en uppsättning spel, oavsett om vi känner reglerna?⁷

Om han menar att samhället utgörs av en mängd spel finns det anledning att misstro tanken, bl. a. därför att den i mycket är en aprioristisk konstruktion med föga stöd i konkreta analyser. Om han menar att vi *bör* strukturera den sociala verkligheten så finns det också anledning att resa tvivel. Jag

---

⁶ Se Habermas i "Zur Logik der Sozialwissenschaften" och Jon Helleenes' avsnitt om Habermas i *Filosofi i vår tid*.

⁷ Det hävdar Gunnar Skirbekk i *Nymarxisme og kritisk dialaktikk*. Lars Herzberg säger att detta också skulle vara Wittgensteins tanke, se hans "Marx och Wittgenstein".

tror inte att det är något önskvärt; jag tror att det skulle leda till en konservativ samhällsvetenskap – en arvtagare till funktionalismen som skulle framställa samhället som statiskt. Nyskapande handlingar och sådant som bröt mot reglerna i systemet men inte var del av ett annat system skulle framstå som ”meningslösa” och ”ologiska”. Vi skulle heller inte ha rätt att värdera systemet utifrån som exempelvis irrationellt, utan det måste bedömas utifrån sina egna regler, tycks Winch mena.⁸ Winch kanske t.o.m. skulle mena att detta gör det onödigt och artificiellt att, som jag gjort, skilja mellan tekniska och moraliska regler – om man befinner sig *inne* i ett visst spel, så blir de hypotetiska värderingarna kategoriska. Men nu kan vi faktiskt höja oss över ”spelreglerna”, vi kan kritisera och förändra dem eller skapa helt nya.

En samhällsvetenskap som sysslade med att förstå samhället genom att undersöka de spelregler som sociala skeenden antas följa skulle också bli konservativ genom att *negligera* en mängd väsentliga *problem*. Det gäller problem som: Har utsugningen av u-länderna ökat under 60-talet? Vilka politiska åtgärder skulle krävas för att hindra avfolkningen av Norrland? Varför har behaviorismen blivit så förhärskande i amerikansk psykologi? Vilket inflytande har röstning vid allmänna val på makten i samhället? Om jag – i Webers efterföljd – vill förstå en persons *skäl* till att handla på ett visst sätt hjälper det mig inte mycket att veta vilka tekniska regler hans handlande följer. Vill jag exempelvis förstå *varför* N röstar på Labour bidrar det inte mycket till förståelsen att veta *att* han röstar på Labour.

Min *konklusion* ifråga om Winch’ idé om samhällsvetenskap måste alltså bli övervägande negativ. Vi måste bedriva någon empirisk forskning för att förstå samhället; sociologi kan inte primärt vara begreppsanalys. Om jag skall framhålla det positiva hos Winch är det främst vad jag uppfattar som hans *inriktning*: betoningen av att det är nödvändigt att få en djupare förståelse av sociala fenomen än ytliga empiriska undersökningar och olika statistiska

---

⁸ Se polemiken mot Pareto, s. 100 f, och Winch’ artikel “Understanding a Primitive Society”. A. MacIntyre diskuterar detta i “Is Understanding Religion Compatible with Believing?”.

korrelationer kan ge. Det är viktigt att ta med agenternas upplevelse och begrepp om situationen och deras skäl i förklaringarna. Därvid måste vi använda termer som refererar till dessa olika subjektiva tillstånd, vi kan inte – som i en positivistisk tradition – ha termer som enbart refererar till yttre, observerbart beteende. Det är nödvändigt att samhällsvetare söker leva sig in i de människors liv de undersöker. Det finns ett stort förråd av kunskaper, kanske outtalade, hos människorna om det samhälle de lever i och dessa kunskaper bör samhällsvetare anknyta till. De orsakssammanhang eller ”lagar” som forskaren kommer fram till skulle inte ha samma nödvändiga karaktär som inom naturvetenskapen. – Och denna inriktning kan vara en viktig utgångspunkt för den filosofiska diskussionen om samhällsvetenskaperna.

/ Ditt & Datt, festskrift till Harald Ofstad. Stockholm: Filosofiska institutionen vid Stockholms universitet, 1970. Även i *Sociologisk forskning* Nr 3, 1970.
(Vissa justeringar i formatering och språk har gjorts.)

LITTERATUR:

Några inlägg i den skandinaviska debatten

Allardt, E. "Teoretiska konsekvenser av 'förstående' sociologi", *Sociologisk Forskning* nr 1 1967.

Allardt, E. "Om strategiska variabler i sociologin", *Sociologisk Forskning* nr 3 1970.

Asplund, J. *Om undran inför samhället*, Argos 1970.

Bjurlöf, T. & Sandström, Y. "Om Peter Winch's sociologi", Sociologiska Institutionen, Göteborgs Universitet 1969 (stencil).

Hellesnes, J. & Tranoy, K. *Filosofi i vår tid*, Pax 1969.

Herzberg, L. "Marx och Wittgenstein", *Häftet för Kritiska Studier* nr 7/8 1969.

Israel, J. "Spridda tankar om sociologisk teori", *Sociologisk Forskning* nr 1 1968.

Skirbekk, G. *Nymarxisme og kritisk dialektikk*, Pax 1970.

Ofsti, A. "Om samfunnskunnskap", *Häftet för Kritiska Studier* nr 6 1969.

Några inlägg i den internationella debatten -

Brodbeck, M. "Meaning and Action", *Readings in the Philosophy of the Social Sciences*, ed. Brodbeck, 1968.

Bell, D. R. "The Idea of a Social Science", *Proceedings of the Aristotelian Society* 1967.

Cohen, P. "The very idea of a social science", *Problems in the Philosophy of Science*, ed.

Lakatos & Musgrave, 1968.

Gellner, E. "The new idealism – cause and meaning in the social sciences", *Problems in the Philosophy of Science*, ed. Lakatos & Musgrave, 1968.

Habermas, J. "Zur Logik der Sozialwissenschaften", *Philosophische Rundschau* 1967.

Louch, A. R. "The Very Idea of a Social Science", *Inquiry* 1963.

Louch, A. R. "On Misunderstanding Mr. Winch", *Inquiry* 1965.

MacIntyre, A. "Is Understanding Compatible with Believing?", *Faith and the Philosophers*, ed. J. Hick, 1964.

MacIntyre, A. "The Idea of a Social Science", *Proceedings of the Aristotelian Society* 1967.

Margolis, J. "Objectivism and Interactionism", *Philosophy of Science* 1966. (I samma årsvolym finns en debatt mellan Brodbeck och Margolis utifrån den senares artikel.)

Nagel, E. "The Subjective Nature of Social Subject Matter", *Readings in the Philosophy of the Social Sciences*, ed. Brodbeck, 1968, även i hans *The Structure of Science* 1961.

Rudner, R. S. *Philosophy of Social Science*, Prentice-Hall 1966.

Winch, P. *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*, Routledge & Kegan Paul 1958. (En andra utgåva kom 1990 – svensk version: *Samhällsvetenskapens idé och dess relation till filosofin*, Thales 1994.)

Winch, P. “Mr. Louch’s Idea of a Social Science”, *Inquiry* 1964. (Svar på Louch’ ovannämnda artikel.)

Winch, P. “Understanding a Primitive Society”, *American Philosophical Quarterly* 1964. (Svar på MacIntyres artikel “Is Understanding Religion Compatible with Believing?”)

Winch, P. “Authority”, *Proceedings of the Aristotelian Society* 1958, även i *Political Philosophy*, ed. A. Quinton, 1967.